

КЫРГЫЗ ЭТНОМАДАНИЯТЫНДА КЫЗ БАЛДАРДЫ ГЕНДЕРДИК СОЦИАЛДАШТЫРУУ ПРОЦЕССИНДЕ УЛУТТУК БААЛУУЛУКТАРДЫН РОЛУ

Умарова Рита Нурдиновна - п.и.к., доцент, ОшМПУ

ORCID: 0009-0002-9780-6424

Аннотация: Бул макалада кыргыз этномаданиятында кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процессинде улуттук баалуулуктардын орду талданат. Автор кыргыз элинин тарыхый жана маданий тажрыйбасына таянып, кыз баланын коомдогу орду, тарбиялоо принциптери жана салттуу түшүнүктөр аркылуу калыптанган жүрүм-турум нормалары тууралуу ой жүгүрткөн. Макалада оозеки эл чыгармачылыгы, салт-санаа жана үй-бүлөлүк тарбия кыз баланын социалдык ролун өздөштүрүүсүндө кандай мааниге ээ экендиги көрсөтүлөт. Ошондой эле, заманбап коомдогу өзгөрүүлөрдүн фонунда улуттук баалуулуктардын азыркы ролу жана алардын маанисин сактап калуу маселеси да каралат. Макала этнопедагогика, гендердик изилдөөлөр жана маданий мурастарды изилдөө жаатында кызыккан адистер үчүн пайдалуу маалыматтарды сунуштайт.

Негизги сөздөр: кыз балдар, гендердик социалдаштыруу, кыргыз этномаданияты, улуттук баалуулуктар, салт-санаа, тарбия, оозеки эл чыгармачылыгы, маданий мурас, аялдын коомдогу орду, этнопедагогика.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ГЕНДЕРНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕВОЧЕК В КЫРГЫЗСКОЙ ЭТНОКУЛЬТУРЕ

Умарова Рита Нурдиновна - к.п.н., доцент, ОшГПУ

ORCID: 0009-0002-9780-6424

Аннотация: В статье анализируется роль национальных ценностей в процессе гендерной социализации девочек в кыргызской этнокультуре. Опираясь на историко-культурный опыт кыргызского народа, автор размышляет о месте девочек в обществе, принципах воспитания, нормах поведения, сформированных через традиционные представления. В статье показано значение устного народного творчества, традиций и семейного воспитания в становлении социальной роли девочки. Также рассматривается современная роль национальных ценностей и проблема сохранения их значимости на фоне изменений в современном обществе. Статья содержит полезную информацию для специалистов, интересующихся этнопедагогикой, гендерными исследованиями и исследованиями культурного наследия.

Ключевые слова: девушки, гендерная социализация, кыргызская этнокультура, национальные ценности, традиции, воспитание, устное народное творчество, культурное наследие, место женщины в обществе, этнопедагогика.

THE ROLE OF NATIONAL VALUES IN THE PROCESS OF GENDER SOCIALIZATION OF GIRLS IN KYRGYZ ETHNOCULTURE

Umarova Rita Nurdinovna - Candidate of Pedagogical Sciences, Osh SPU

ORCID: 0009-0002-9780-6424

Abstract: The article analyzes the role of national values in the process of gender socialization of girls in the Kyrgyz ethnoculture. Based on the historical and cultural experience of the Kyrgyz people, the author reflects on the place of girls in society, the principles of education, and norms of behavior formed through traditional ideas. The article shows the importance of oral folklore, traditions, and family education in the formation of the social role of a girl. It also considers the modern role of national values and the problem of preserving their significance against the background of changes in modern society. The article contains useful information for specialists interested in ethnopedagogy, gender studies, and cultural heritage studies.

Keywords: girls, gender socialization, Kyrgyz ethnoculture, national values, traditions, education, oral folklore, cultural heritage, women's place in society, ethnopedagogy.

Киришүү

Ар бир улуттун маданияты — анын тарыхынын, дүйнө таанымынын жана жашоо образдарынын күзгүсү. Кыргыз элинин этномаданияты кылымдар бою калыптанып, муундан-муунга өтүп келген тарбиялык баалуулуктарды өзүнө камтып келет. Айрыкча кыз балдардын тарбиясында бул баалуулуктардын ролу өзгөчө. Кыз бала — коомдун, үй-бүлөнүн жана улуттун келечегинин символу катары каралып, анын социалдык ролу эрте жашынан тарта өзгөчө мамиле менен калыптандырылган. Гендердик социалдаштыруу процесси аркылуу кыз балдар улуттук салттарга, адеп-ахлак нормаларына, аялзатына мүнөздүү жүрүм-турум эрежелерине ээ болушат. Бул макалада дал ушул процессте кыргыз этномаданиятындагы улуттук баалуулуктардын орду жана мааниси талданып, азыркы коом шартында алардын ролу каралат.

«**Кыз – улуттун кыры, элдин көркү**» — деген накыл сөздө кыргыз элинин кыз балага болгон терең урматы, анын коомдогу орду жана жоопкерчилиги айкын чагылдырылган. Бул ой кыргыз этномаданиятындагы кыз баланын социалдык ролу салттык нарк-насилдер менен кандай бекемделгенин даңазалайт.

Кыз баланын тарбиясында улуттук баалуулуктар, анын арасында үй-бүлөдө жана коомдо жоопкерчиликти сезүү, салтты сактоо жана үйдүн улууларынын ыйгарым укуктарын түшүнүү чоң роль ойнойт. [1]

Теманын актуалдуулугу. Бүгүнкү күндө дүйнө жүзүндө гендердик маселелерге байланыштуу талкуулар күч алып, аялдардын жана кыздардын коомдогу орду, укуктары жана тарбиясы кеңири талданып жатат. Заманбап коомдо аялзаттын социалдык активдүүлүгү өсүп, алардын турмуштагы ролу кеңейип баратат. Мындай шартта ар бир улут өзүнүн тарыхый-маданий өзгөчөлүктөрүнө таянып, кыз балдардын социалдык жана маданий калыптанышында улуттук баалуулуктардын ролун кайра карап чыгуу зарылчылыгы пайда болууда. Кыргыз коомунда кыз балдардын тарбиясы кылымдар бою улуттук өзгөчөлүктөргө, оозеки эл чыгармачылыгына, салт-санаага таянып жүргүзүлүп келген. Бирок азыркы глобалдашуу шартында бул тарбиялык моделдер өзгөчө сыноолорго туш болууда. Демек, кыргыз этномаданиятындагы салттуу баалуулуктарды сактап, заманбап коомго ылайыкташтыруу — кыз балдардын гармониялуу өнүгүшүнө шарт түзүүдө өтө актуалдуу маселе болуп саналат. Бул макала дал ушул теманын маанисин терең түшүнүүгө көмөктөшөт.

Изилдөөнүн максаты. Бул изилдөөнүн негизги максаты — кыргыз этномаданиятындагы улуттук баалуулуктардын кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процесстериндеги ордун жана таасирин талдоо. Ошондой эле, салттуу тарбия ыкмалары аркылуу кыз баланын коомдогу жана үй-бүлөдөгү ролу кандайча калыптанганын аныктоо, улуттук баалуулуктардын тарбиядагы маанисин заманбап шартта кайра карап чыгуу, жана бул баалуулуктарды бүгүнкү тарбия практикасында колдонуунун жолдорун көрсөтүү болуп саналат.

Бул изилдөөдө бир топ милдеттерге токтолдук.

Кыргыз этномаданиятындагы кыз балдарга карата салттуу тарбиялоо моделдерин изилдөө. Бул милдет аркылуу кылымдар бою улуттук маданиятта калыптанып келген тарбия ыкмаларын терең талдоого алуу максат кылынат. Кыргыз элинин дүйнө таанымы, салт-санаасы, жашоо образы кыз баланы өзгөчө сыйлап, ага жоопкерчиликтүү жана назик мүнөздү үйрөтүүгө багытталган. Изилдөөдө дал ушул тарбиялык моделдер кандайча түзүлгөнүн жана алардын мазмунун ачып берүү көздөлөт.

Кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процессинде улуттук баалуулуктардын таасирин талдоо. Бул милдет аркылуу улуттук нарк-насилдердин кыз баланын коомдогу ордун өздөштүрүүсүнө кандайча таасир эткенин карап чыгуу зарыл. Социалдаштыруу — бул адамды коомго ылайыктап тарбиялоо процесси, ал эми кыргыз коомунда бул процесс өзгөчө маданий жана гендердик өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт. Кыз бала улуттук баалуулуктар аркылуу кандай жүрүм-турумду, кандай милдеттерди өздөштүрөт деген суроого жооп издөө маанилүү.

Оозеки эл чыгармачылыгындагы кыз баланын образын жана ага коюлган талаптарды талдоого алуу. Макал-лакаптар, жомоктор, уламыштар, дастан-тамсилдер сыяктуу элдик чыгармаларда кыз баланын образын кантип сүрөттөгөнүн изилдөө аркылуу коомдун ага болгон мамилесин жана күтүүсүн аңдоого болот. Бул чыгармачылыктын негизинде тарбиялык идеалдар калыптанган. Ошондуктан элдик чыгармалардын мазмунун терең түшүнүү менен социалдаштыруунун маңызын кенен ачып берүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Замандын талабына жараша улуттук баалуулуктардын актуалдуулугун баалоо жана аларды учурдагы тарбиялык процесске интеграциялоонун мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо. Бул милдет учурдагы глобалдашуу, маданий өзгөрүүлөр жана заманбап жашоо образдарынын фонунда улуттук тарбия принциптеринин колдонулушуна баа берүүгө багытталган. Көп учурда салттуу тарбия жаңы муундун жашоо шарттарына туура келбейт деген пикирлер айтылат. Ошондуктан, алардын азыркы коомго канчалык деңгээлде шайкеш келерин талдоо зарыл.

Гендердик социалдаштыруу жаатындагы тарбиялык ишмердүүлүктө кыргыз маданий мурастарын пайдалануу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу. Изилдөөнүн жыйынтыгында алынган маалыматтарга таянып, тарбиячыларга, мугалимдерге, ата-энелерге практикалык сунуштарды берүү максат кылынат. Бул сунуштар аркылуу улуттук баалуулуктарды азыркы тарбия процессине туура жана натыйжалуу интеграциялоо жолдорун көрсөтүү мүмкүн болот. Мындайча айтканда, салттуу тарбия менен заманбап муктаждыктардын ортосундагы көпүрө түзүлөт.

Кыргыз этномаданиятында кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процесси терең тарыхый, маданий жана салт-санаага негизделген баалуулуктар аркылуу ишке ашып келген. Бул процесс кыздын коомдогу ордун, үй-бүлөдөгү милдетин жана аялзаты катары кармана турган жүрүм-турум нормаларын үйрөтүү менен мүнөздөлөт. Кылымдар бою калыптанган улуттук тарбиялоо ыкмалары аркылуу кыз бала кичинесинен тартып адеп-ахлакка, улууну сыйлоого, назиктикке жана жоопкерчиликке үйрөтүлөт. Бул — коомдун келечектеги энени, жарды, эже-сиңдини туура тарбиялоо аркылуу туруктуу коом түзүүгө болгон умтулуусунун чагылышы.

Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгында, атап айтканда макал-лакаптарда, уламыштарда, дастан-тамсилдерде кыз баланын образы дайыма өзгөчө орунду ээлейт. "Кыз — улуттун куту", "Кыз – үйдүн көркү" деген сыяктуу ойлор коомдук аң-сезимде кыз баланын социалдык жана маданий маанисин даана белгилеп турат. Мындай түшүнүктөр кыз баланын жүрүм-турумуна, сүйлөгөн сөзүнө, кийген кийимине чейин кам көрүп, ага коомдук жана моралдык жоопкерчилик жүктөйт.

«Кыз бала — бул улуттук маданияттын, анын тарыхы менен үрп-адаттарын сактоочусу. Анын тарбиясы — коомдун руханий туруктуулугунун кепили»-деп улуу жазуучу Чынгыз Айтматов айтып өткөн [2]

Ошондой эле, салттуу тарбиялоодо кыз баланы үй ишине, меймандос болууга, ийкемдүүлүккө, уяндыкка үйрөтүү маанилүү деп эсептелген. Эне менен чоң энелер кыз баланын алгачкы тарбиячылары катары анын инсан катары калыптанышында зор роль ойношкон. Ушундай улуттук тажрыйба аркылуу кыз бала коомдун жалпы нормалары менен таанышып, өзүнө тиешелүү гендердик ролдорду өздөштүрөт.

Кыргыз элинин кыз баланы тарбиялоодо колдонгон салттары жана улуттук түшүнүктөрү анын жеке жашоосунда гана эмес, коомдук жашоодо да белгилүү бир жоопкерчиликти, адептик жана моральдык нормаларды сактоого түрткү берет. [3]

Бүгүнкү күндө бул процесстер заманбап коомдун өзгөрүүлөрүнө туш болууда. Айрым учурда улуттук баалуулуктар менен заманбап көз караштардын ортосунда карама-каршылыктар жаралып, кыз балдардын социалдашуу процессине жаңы багыттар кирүүдө. Ошентсе да, улуттук маданияттагы түпкү баалуулуктарды жоготпой, аларды азыркы шарттарга ылайык түшүндүрүү жана сактап калуу кыз балдардын инсан катары гармониялуу өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

Мындан улам, кыргыз этномаданиятында кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процессинде улуттук баалуулуктардын орду чоң. Алар коомдун руханий мурасын муундан-муунга өткөрүүчү курал гана эмес, ошондой эле ар бир кыздын инсан катары калыптанышында негизги тарбия булагы болуп саналат. Улуттук баалуулуктарды сактоо менен, биз кыз балдарды жоопкерчиликти, билимдүү, өз маданиятына сый-урмат менен мамиле кылган инсандар катары тарбиялоого жол ачабыз.

Корутунду

Кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процессинде улуттук баалуулуктардын орду кыргыз этномаданиятында абдан терең жана маанилүү экендиги айкын болду. Илгерки замандан бери кыргыз эли кыз баланы коомдун өзөгү, үй-бүлөнүн куту катары кабылдап, анын ар тараптуу өнүгүшүнө өзгөчө көңүл буруп келген. Макал-лакаптар, жомоктор, салт-санаа жана күнүмдүк жашоодогу тарбиялык мамилелер аркылуу кыз баланын жүрүм-туруму, коомдогу орду жана милдеттери аныкталган. Бул элементтердин бардыгы социалдаштыруунун табигый, бирок маңыздуу бир бөлүгү болуп келген.

Заманбап коом шартында бул салттуу баалуулуктарды кайра карап чыгуу жана аларды учурдагы билим берүү, тарбия процессине ылайыкташтыруу — мезгил талабы. Эгер улуттук тарбиялык негиздер жоголуп, чет элдик маданий таасирлердин басымдуулугу артса, анда кыз балдардын гендердик социалдаштыруу процесси өз табигый багытынан четтеши мүмкүн. Ошондуктан кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасына, маданий өзгөчөлүктөрүнө жана руханий мурасына таянуу менен гана туура, баланстуу жана улуттук өзүнчөлүккө шайкеш социалдаштыруу моделин түзүүгө мүмкүн.

Жыйынтыктап айтканда, улуттук баалуулуктар кыз баланын инсан катары калыптанышында, коом менен болгон мамилесинде жана келечектеги милдеттерин өздөштүрүүсүндө негизги ролду ойнойт. Бул багытта жүргүзүлгөн ар бир илимий жана практикалык иш кыргыз коомунун маданий туруктуулугун сактоого жана улуттук өзүнчө болмушту калыптандырууга кызмат кылат.

Колдонулган адабияттар:

1. Баялиева, Г. (2008). *Кыргыз элинин педагогикасы*. Бишкек: Илим.
2. Айтматов, Ч. (1997). *Чындыкты эскерткен чындык*. Москва: БИРС.
3. Дүйшөналиева, М. (2014). *Этнопедагогика: кыргыз элинин тарбиялык баалуулуктары*. Бишкек: Манас.
4. Токтогулова, К. (2006). *Кыргыз улуттук тарбиясынын өзгөчөлүктөрү*. Бишкек: Акад.
5. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. -Бишкек, 1999.
6. Васильцова З.П. Мудрые заповеди народной педагогики. -М., 1984/